

DATE NOI PRIVIND CREAȚIA PLASTICĂ A DOMNIȚEI ILEANA A ROMÂNIEI*

de RUXANDA BELDIMAN

*Linia și forma unui obraz sunt, din punct de vedere mecanic,
ușor de imitat; dar expresia unui caracter nu se poate
obține decât prin răbdare de spirit și concentrată observație.*

Olga Greceanu¹

Abstract

Princess Ileana of Romania, archduchess of Austria (1909-1991) was the daughter of King Ferdinand and Queen Marie of Romania. Her mother used to be a painter in her youth and a supporter of *Tinerimea Artistică* – artistic movement (starting with 1902) promoting the regeneration of Romanian art and encouraging the Romanian society to invest in national art. Princess Ileana showed as well, as a teenager, a special interest for art and started to take with 18 years drawing lessons with Jean Al. Steriadi (1880-1956) and sculpture classes with Ion Jalea (1887-1983), both prominent figures in Romanian art. Her preferred techniques were bronze and carved stone. During her lifetime she participated in two exhibitions, both in Bucharest – the first one in 1930 together with other students of Steriadi and Jalea and the second in 1932 with her sister Elisabeta Queen of Greece. She used to work on portraits, where the melancholic expression of the figures stands out, showing the authors major preference for a language with symbolistic accents. Other topics Princess Ileana used to favour were small statues of feminine figures, mostly nudes, showing a special interest in the essence of forms.

With her interest in art, her exchange of ideas with Steriadi and Jalea, Princess Ileana became on the one hand connected to interwar Romanian artistic movement, being sensible to contemporary artistic language, and on the other hand part of the feminine artistic movement.

Keywords: Princess Ileana of Romania, *Tinerimea Artistică*, drawing and sculpture lessons, interwar Romanian artistic movement.

Articolul de față își propune să aducă la lumină profilul artistic al Prințesei Ileana a României (1909-1991)², fiica regelui Ferdinand (1854-1927) și a Reginei Maria (1875-

* Articolul de față reprezintă o variantă completată a comunicării omonime susținute în cadrul sesiunii științifice *Arhiva vie: În jurul donației istoricului de artă Barbu Brezeanu* (decembrie 2010) a Secției de artă modernă și contemporană, Institutul de Istoria Artei „G. Oprescu”.

¹ Olga Greceanu, *Specificul național în pictură*, tiparul „Cartea Românească”, București 1939, p. 50-51.

² Ileana Prințesă a României, arhiducesă de Habsburg, Maica Alexandra (1909-1991). Este fiica Reginei Maria și a Regelui Ferdinand. A fost soția lui Anton arhiduce de Habsburg și ulterior a doctorului Ștefan Issărescu. În 1927 a devenit prima femeie ofițer de marină din România; este activă în fondarea mișcării de cercetare și devine soră de cruce roșie în al Doilea Război Mondial în zona Bran-Brașov. În anul 1961 se călugărește și ulterior în 1967 fondează așezământul monahal *The orthodox monastery of the Transfiguration*, Elwood City, SUA. Este autoarea volumelor: *I live again*, New York 1952 și *The Hospital of the Queen's heart*, New York 1954. Vezi și Jean-Paul Besse, *Ileana l'archiduchesse voilée*, Paris, 2010.

1938). Este vorba despre lucrări de sculptură identificate în muzee³ precum și într-o serie de periodice interbelice (*Adevărul literar și artistic*⁴, *Ilustrațiunea română* etc.)

O prețioasă sursă pentru mine au fost amintirile doamnelor Mioara Goilav și Ala Jalea-Popa, precum și relatările domnului Mihai Oroveanu, fiicele și respectiv nepotul sculptorului Ion Jalea, care au avut generozitatea să îmi comunice o serie de informații relative la sculptorul Jalea ca profesor de modelaj al Principesei Ileana.

Exegeții și biografiile lui Ion Jalea nu fac referire la acest episod al carierei sale de profesor, pe de o parte datorită contextului ideologic și politic al anilor 1950-1960⁵, pe de altă parte, este cert că istoricii de artă nu au fost preocupați de un asemenea interludiu biografic, legat de formația artistică a unor diletanți, fie aceștia chiar persoane publice.

Consider că tema acestui articol completează prin câteva accente tabloul vieții noastre artistice din perioada interbelică. La activitatea desfășurată de *artiste pictorițe și sculptorițe* ale epocii, cărora le-au fost dedicate o serie de studii⁶, putem adăuga preocupările în domeniul creației plastice ale unor reprezentante din Familia regală a României. Dacă lucrările Reginei Maria au constituit în ultima perioadă subiect de studiu, sculpturile fiicelor ei, Ileana a României și Maria a Iugoslaviei, sunt practic necunoscute.

EXEMPLUL FAMILIAL – REGINA MARIA A ROMÂNIEI

Până la căsătoria cu arhiducele Anton de Habsburg (1931), imaginea publică a Domniței Ileana a fost adesea asociată cu cea a Reginei Maria⁷. De altfel mamă și fiică împărtășeau interesul pentru artele plastice, construcțiile și amenajarea reședințelor regale (Copăceni, Scroviștea, Poeni, dar mai ales pentru Bran și Balcic)⁸. Ambele au practicat pictura și sculptura⁹, dar Principesa Ileana s-a exprimat cu predilecție în sculptură. Fiecare a avut însă traiectoria ei stilistică, tributară personalității proprii și contextului istorico-artistice al epocii. La început de secol XX, Prințesa Maria se exprima printr-un desen cu valențe decorative în spirit Art Nouveau în acuarele pe pergament, pe hârtie, pe lemn¹⁰. Fiica ei Ileana este mai aproape de o viziune realistă împletită cu clasicismul modern al epocii interbelice.

În familiile regale ale epocii, inclusiv cele înrudite cu Familia Regală română, instrucția artistică în care se puneau accent cu precădere pe funcția ordonatoare a desenului făcea parte din educația tradițională¹¹.

³ Muzeul Castel Bran, Muzeul Național de Artă al României, Muzeul Național de Istorie a României.

⁴ Mulțumesc domnului Petre Oprea pentru semnarea acestei referințe.

⁵ Petru Comarnescu, *Ion Jalea*, București, 1962.

⁶ Elena Mateescu, *Grupări artistice feminine și unele aspecte ale graficii românești interbelice*, în SCIA, AP, XXVI (1979), p. 53-88; Gheorghe Vida, *Nina Arbore*, 2005; Ioana Cristea, Aura Popescu, *Doamnele artelor frumoase românești afirmate interbelic*, 2004; *Femei pictori de altădată / Olga Greceanu*, traducere din limba franceză, introducere și note de Sanda Mihăescu-Cîrsteanu; postfață Adina Nanu, București, 2009.

⁷ *Pe lângă că eram mamă și fiică, în relația noastră eram și prietene, și ceva și mai mult aveam aceleași gusturi și idei, aceleași idealuri*. Ileana Principesă de România, Arhiducesă de Austria, *Trăiesc din nou*. ed. 4. Traducere din engleză de Agra Baroti-Gheorghe. Prefață de Al. Paleologu, București, 2010, p. 214.

⁸ Preocuparea pentru decorațiuni interioare va fi statornică și se va regăsi în amenajările reședințelor sale din Austria și ulterior în Statele Unite. [...] *luxul de a lucra la proiecte nu neapărat necesare, dar fascinante, pentru înfrumusețarea castelului și a grădinilor [...]*. *Ibidem*, p. 19-20, 50.

⁹ Principesa Maria a luat lecții de sculptură cu Oscar Spaethe. Adriana Șotropa, *Visuri și himere. Ecouri simboliste în sculptura românească modernă*, București, 2009, p. 104, citează pe Ioan Massof, *Cu Oscar Spaethe despre el și despre alții*, în *Rampa*, nr. 3 922, 16 februarie 1931, p. 3.

¹⁰ Ne referim la rame pictate în tehnica acuarelei ce încadrează lucrările proprii (acuarele), fotografiile de familie etc. Asemenea piese se păstrează în colecțiile Muzeului Național Peleş, câteva exemplare au fost expuse în cadrul expoziției *Regina Maria și stilul Art Nouveau*, Muzeul Național Peleş, 2000.

¹¹ Cu multe decenii în urmă Ferdinand de Saxa Coburg (1816-1885), rege consort al Portugaliei (străbunicul patern al Domniței Ileana) s-a exprimat de predilecție în genul portretului, practicând gravura în

Bunicul Reginei Maria, prințul consort Albert al Marii Britanii (1819-1861) cultivase arte precum pictura, acuarela, gravura, arhitectura, el însuși concepea – în gust romantic și italianizant – desenând decorul propriilor apartamente de la Buckingham Palace, precum și din celelalte reședințe, Osborne, Balmoral etc.¹²

Dar exemplul cel mai apropiat pentru principesa moștenitoare a României l-a constituit desigur cazul patronajului coloniei artistice de la Darmstadt (arhitectură și decorațiuni interioare) asumat de rudele ei apropiate, marele duce Ernst Ludwig de Hessen-Darmstadt (1858-1937) și Victoria Melita (1876-1936), sora Mariei, ea însăși acuarelistă¹³.

Principesa moștenitoare Maria a fost preocupată până la Primul Război Mondial de variate domenii artistice: pictură, fotografie – cu reveniri în culoare asupra fotografiei –, tehnica pirogravurii, decorație interioară. A conceput proiecte pentru piese de mobilier¹⁴ și amenajări interioare în stil Art Nouveau cu influențe de sorginte anglo-saxonă și celto-scandinavă pentru palatul Cotroceni și castelele Foișor și Pelișor, aspecte analizate de cercetătoarea britanică Shona Kallestrup¹⁵ (2006) și de Marian Constantin (2007)¹⁶.

În tinerețe, către 1900, Principesa Maria se specializase la Sigmaringen în tehnica acuarelei cu Ruth Mercier (1882-1915), pictoriță franceză de origine elvețiană, artist ce făcea parte din anturajul curții princiare a Antoniei și a lui Leopold de Hohenzollern-Sigmaringen, părinții lui Ferdinand¹⁷.

La prima expoziție a *Tinerimii Artistice* (1902), al cărui patronaj și-l asumase, îndemnată de Oscar Spaethe¹⁸, prezența lucrărilor principesei moștenitoare alături de Ștefan Luchian, Gheorghe Petrașcu, Nicolae Vermont, Constantin Artachino, Ipolit Strâmbu, susținea demersul unor tineri artiști profesioniști care promovau o artă nouă.

Maria era desigur o pictoriță diletantă prin poziția sa în ierarhia Statului și a Familiei Regale încerca prin lucrările sale, ca și prin achizițiile făcute în expoziții (Ștefan Popescu, Artur Verona, Kimon Loghi etc.), să încurajeze gustul colecționarilor pentru școala românească de pictură¹⁹. Studiul lui Marian Constantin ce deschide catalogul expoziției centenare a *Tinerimii Artistice* (2001) discută în detaliu aceste aspecte²⁰.

tehnicele acvaforte și dăltiță, ca și modelajul și ceramica. Vezi Palacio Nacional de Ajuda, *D. Luis I, duque do Porto e rei de Portugal*, Lisboa 1990.

¹² Pentru aceste aspecte vezi și Her Royal Highness The Duchess of York and Benita Stroney, *Victoria and Albert a life at Osborne House*, New York 1991.

¹³ Michael John Sullivan, *A Fatal Passion: The Story of the Uncrowned Last Empress of Russia*, Random House, 1997.

¹⁴ În arhiva de planuri a Muzeului Național Peleş se păstrează o schiță pentru un suport de scrisori. În expunerea permanentă a Castelului Pelișor pot fi văzute garnituri de mobilier în stil neobizantin executate după desene ale Principesei moștenitoare Maria, în atelierele de la Sinaia (câtre 1899-1900).

¹⁵ Shona Kallestrup, *Art and Design in Romania 1866-1827. Local and International Aspects of the Search of National Expression*, Colorado 2006.

¹⁶ Marian Constantin, *Palate și colibe regale din România. Arhitectura și decorația interioară în slujba monarhiei*, București 2007.

¹⁷ Maria Regina României, *Povestea vieții mele*, Iași 1993 p. 125-126.

Ruth Mercier s-a specializat în peisaje cu tematică urbană și flori folosind cu precădere tehnicile uleiului și acuarela. Expune între 1885-1912 în special la Salon des Artistes la Paris și la Londra la mai multe galerii, între care Royal Academy și the Royal Institute of Painters. În 1885 primește o mențiune onorabilă la Salon des Artistes și medalia de bronz la Expoziția Universală de la 1900. vezi E. Bénézit: *Dictionnaire critique et documentaire des peintres, sculpteurs, dessinateurs et graveurs de tout les temps et de tout les pays par un groupe d'écrivains spécialistes français et étrangers*. Nouvelle édition. Tome sixième, Paris 1966, p. 66.

¹⁸ Oscar Spaethe a fost cel care a sfătuit-o o pe Principesa Maria să preia înaltul patronaj al *Societății Tinerimeii Artistice*. vezi Șotropa, *op. cit.*, p. 104; Maria Regina României, *op. cit.*, 1991, p. 130.

¹⁹ Petre Oprea, *Artiști participanți la expozițiile Societății Tinerimii Artistice 1902-1947*, București 2006. Autorul indică și prezența Principesei Maria în cadrul expozițiilor.

²⁰ Marian Constantin, introducere la catalogul expoziției *Buni artiști, buni camarazi. Centenar Tinerimeea Artistică*, Muzeul Național Cotroceni, 18 mai – 30 iunie, București 2001, p. 2-7.

PROFESORII DE DESEN ȘI MODELAJ AI DOMNIȚEI ILEANA

Domnița Ileana a urmat către sfârșitul anilor 1920 lecții de desen cu Jean Al. Steriadi (1880-1956) și de sculptură cu Ion Jalea (1887-1983). Cooptarea acestor artiști de prestigiu în rândul profesorilor regali se datora nu doar poziției lor în areopagul artistic, ci și legăturilor private ale acestora cu Familia Regală, căci Jean Al. Steriadi era fiul lui Alexandru Steriadi, Mareșal al Palatului la Curtea Regelui Carol I.

Ion Jalea la rândul său era cunoscut suveranilor încă din timpul Primului Război Mondial.²¹ El avea să devină vecinul domeniului regal în localitatea Copăceni (județul Ilfov), în apropiere de București, unde, la începutul anilor 1930, își construise o casă-atelier în stil neoromânesc proiectată de el însuși. În anii ce au urmat marelui război, în întâlnirile dintre regină și Ion Jalea se abordau cu precădere subiecte ce tratau viața artistică românească, artele plastice, amenajările de grădini etc.

Regina Maria era interesată de opera sculptorului, iar jurnalele proprii consemnează prezența ei în expozițiile în care era prezent Jalea, de asemenea vizitele în atelierul acestuia.

Prima referire, în *Însemnările zilnice*, la Ion Jalea datează din 23 decembrie 1922: *M-am dus la deschiderea expoziției lui Jalea și Stoenescu. [...] În ce-l privește pe Jalea, desigur că, deși și-a pierdut brațul stâng, în timpul războiului, el este cu adevărat un mare și satisfăcător artist. Eu chiar am găsit un bust splendid sau, mai degrabă, o efigie în marmură a unei fete, pe care am cumpărat-o ca dar pentru Majestatea Sa*²².

Trei ani mai târziu, într-o însemnare din 27 martie 1926 este consemnată și o vizită la atelier: *M-am dus să-l văd pe Jalea, lucrând la portretul lui Mihai sau mai curând la bustul lui*²³.

Având în vedere aprecierea de care se bucura sculptorul Jalea pe lângă regină, putem afirma că alegerea acestuia drept profesor de modelaj al Domniței Ileana s-a făcut la sugestia expresă a Mariei.

Spre deosebire de surorile sale Elisabeta (1894-1956, viitoare regină a Greciei) și Maria (1900-1961), care va deveni eleva lui Ivan Mestrovici, către 1920-1930, în perioada în care este regină a Iugoslaviei, Ileana a demonstrat încă din perioada adolescenței un interes particular pentru sculptură: *Îmi petreceam timpul liber în alte feluri: învățând [...] despre pictură și sculptură, avea să afirme ulterior în memorii*²⁴.

LECȚIILE DE MODELAJ CU ION JALEA

Către 1927-1928, Ion Jalea lucrează la un portret al tinerei principese (fig. 1) pe care avea să îl expună la Salonul Oficial din 1928, un bust în ipsos a cărui imagine ni s-a păstrat în paginile catalogului²⁵. Artistul are drept model pe propria sa elevă a cărei alură

²¹ Când Ion Jalea a fost rănit (1917), pierzându-și un braț în timpul Primului Război Mondial, Regina Maria i-a pus la dispoziție un vagon de tren sanitar, pentru a se putea deplasa la Iași spre a fi îngrijit într-un spital. Informație provenind de la doamnele Mioara Goilav și Ala Jalea-Popa, noiembrie 2010.

Convalescența are loc în spitalele *Regina Maria* de la Ghidigeni și la Iași. Pentru faptele sale de arme i se conferă cu decretul nr. 909 din 19 aprilie 1918, ordinul „Coroana României” cu spade în grad de cavaler și „Crucea de război franceză”. Vezi Florica Cruceru, *Artiști dobrogeni*, Constanța, 2005, p. 240.

²² Maria Regina României, *Însemnări zilnice* (1 ianuarie – 31 decembrie 1922), volumul IV, traducere de Sanda Ileana Racoviceanu. Îngrijire ediție, introducere și note de Vasile Arimia, București, 2005, p. 395-396. Este vorba după toate probabilitățile despre lucrarea *Cap de fată*, marmură, MNAR, inv. 481/ 7127.

²³ Maria Regina României, *Însemnări zilnice* (1 ianuarie – 31 decembrie 1926), volumul VIII, traducere de Sanda Ileana Racoviceanu. Îngrijire de ediție, Cuvânt înainte și note de Vasile Arimia, București, 2010, p. 93. Lucrarea va fi expusă la Salonul Oficial din 1928 cu titlul: *Portretul Regelui Mihai*, poz. 226, vezi Ministerul Artelor, *Salonul Oficial*, 1928, București, poz. 226, p. 24 (fără ilustrație).

²⁴ Ileana Principesă de România, *op. cit.*, p. 17.

²⁵ Ministerul Artelor, *op. cit.*, poz. 227, p. 24, il. [36], p. [70]. Portretul este amintit de Florica Cruceru, fără însă a specifica titlul lucrării. Vezi Cruceru, *op. cit.*, p. 241.

adolescentină și nu lipsită de prestanță o încadrează în schema busturilor florentine din Quattrocento. Printr-un exercițiu de stil, sculptorul adaptează limbajul clasicismului modern, dar și al observației realiste pentru chip, la o formulă compozițională consacrată.

A. S. R. *Principesa Ileana*

JALFA I

Fig. 1. Ion Jalea, *Portretul Prințesei Ileana*, ipsos, 1928, Ministerul Artelor, *Salonul Oficial 1928*, poz. 227, p. 24, il. [36], p. [70].

Probabil în aceeași perioadă, la vârsta de 18 ani, Principesa Ileana va începe, sub îndrumarea sculptorului român, un ciclu de lecții particulare de modelaj. Acestea se desfășurau, de cele mai multe ori în atelierul bucureștean al lui Jalea, situat în strada Frumoasa nr. 40. Temele principale de studiu erau portretul și nudul. Se lucra după model. Jalea aprecia o anume îndemânare a elevei sale în construcția formei și în modelarea lutului. Ședințele de lucru nu aveau însă drept scop transformarea elevei regale într-o sculptoriță profesionistă.

În anul 1928 prințesa călătorește în Germania și Suedia, o parte din timp o petrece vizitând o serie de muzee, Residenz și Alte Pinakothek, la München, Kaiser Friedrich Museum la Berlin²⁶.

Bibliografia recentă referitoare la Ion Jalea menționează o serie de lucrări cu tematică regală: comenzile Familiei Regale a României (*Medalia jubiliară Semicentenarul Castelului Peleş*, bronz, 1933), a orașului Constanța (Monumentul *Carmen Sylva*, piatră, 1933) și a Fundației Universitare Regele Ferdinand Iași (*Regele Ferdinand*, bronz, 1938, distrusă). *Ibidem*, p. 242.

²⁶ Într-o corespondență către Regina Maria, Ileana scrie: *Today we went to see the Kaiser Friedrich Museum. It was most interesting.* ANIC, Fond Regina Maria, V 1179, p. 5.

În Suedia se oprește lângă Stockholm, la casa-atelier Millesgarden (devenită peste un deceniu casă-muzeu) a sculptorului Carl Milles (1875-1955), cea mai importantă personalitate a școlii naționale, unde o găsește pe pictorița Olga Milles (1874-1967), soția artistului, și are ocazia să admire lucrările maestrului implantate pe terasele grădinii. Incursiunea a putut să-i fie recomandată domniței, de către profesorul său de modelaj care îl va fi cunoscut probabil pe Milles (fost practicant al lui Rodin), în ambianța atelierelor pariziene de sculptură, nu știm dacă ante 1916 sau în perioada 1919-1921 când Jalea s-a aflat la Paris²⁷. Amintirea vizitei este consemnată într-o scrisoare adresată din această călătorie de Ileana, Reginei Maria:

*Up to the last in Stockholm. I visited and saw some things. [...] One of the most interesting was Milles' house and atelier. The garden [...] its lovely terraces layd out for his statues which are wonderfully allthough I do not like them all. [...] Unhappily he was not there himself*²⁸.

SCULPTURILE

Lucrările executate de Domnița Ileana între 1927 (prima lucrare datată, *Medalia comemorativă Regele Ferdinand*) și 1930, an în care participă pentru întâia oară la o expoziție de grup (*Cartea Românească*, luna februarie) sunt executate putem presupune sub atenta supraveghere a profesorului Ion Jalea.

Prin cercetări făcute în depozite de muzee și în Arhivele Naționale ale României am regăsit o serie de lucrări realizate de Prințesa Ileana în intervalul 1927-1935. Toate acestea sunt datate. Am clasat cronologic medalii, plachete, busturi, figuri.

Cea mai timpurie lucrare identificată în colecția Muzeului Național de Istorie a României, este *Medalia comemorativă Regele Ferdinand* (cat. 1; fig. 2).

La moartea tatălui său (20 iulie 1927), Ileana modelează sub impactul emoției, o plachetă comemorativă. Anatomia craniană și trăsăturile figurii emaciate de boală din efigia modelată de prințesă se regăsesc și în ultima fotografie a regelui (1927), amintită în memorii:

*În camera mea de la Bran, ca și aici în dormitorul meu, din Noua Anglie, se află pe masă o fotografie a tatălui meu [...]. Este ultima fotografie și îi arată bine profilul frumos, cu părul și barba ușor grizonate*²⁹.

Prezența semnăturii indică faptul că autoarea, în vârstă de 18 ani, aprecia această sculptură drept o lucrare realizată.

În monografia dedicată Domniței Ileana, istoricul Jean-Paul Besse citează o scrisoare din 1927 adresată de Ileana fratelui ei, Principele Carol: *Îmi petrec tot timpul liber la bordul vasului [...]. Pasiunea mea pentru mare crește pe zi ce trece*³⁰. În același an urmărise cursuri de navigație și obținuse brevetul de ofițer de marină, devenind proprietara unui mic vapor de croazieră botezat *Isprava*, care naviga pe Marea Neagră în special în raza golfului Balcic. În septembrie 1927, Prințesa Ileana și echipajul ei au fost surprinși de o furtună puternică.

Spre amintirea acestei experiențe a conceput o plachetă (cat. 2; fig. 3) de formă dreptunghiulară (în aramă bătută) pe care este reprezentată silueta vaporului cu pânze, pe valuri, încadrată de inscripții ce evocă protagoniștii evenimentului și data când acesta s-a petrecut.

Din anul 1956 fostul muzeu *Kaiser Friedrich* își schimbă denumirea în *Wilhelm von Bode*.

²⁷ Cruceru, *op. cit.*, p. 240.

²⁸ ANIC, Fond Regina Maria, V 1179, p. 1 verso-2.

²⁹ Ileana Prințesă de România, *op. cit.*, p. 145.

³⁰ Jean-Paul Besse, *Ileana l'archiduchesse voilé*, Paris 2010, p. 27. Traducere Ruxanda Beldiman.

Fig. 2. Medalia comemorativă *Regele Ferdinand*, bronz, 1927, foto col. Ruxanda Beldiman.

Fig. 3. Placheta *Balcic-Cavarna*, alamă, 1927, colecție particulară; foto Radu Dimancescu, *Balcicul si Branul copilariei mele*, <http://balcic-si-bran.blogspot.com>.

În februarie 1930, Princesesa Ileana participă cu mai multe sculpturi la expoziția de grup a elevilor lui Jean Al. Steriadi și Ion Jalea, deschisă în Sala Ileana de la Cartea Românească. Celelalte expozante sunt: Marioara Romalo, Cella Missirliu, Viorica Scodrea, Letiția Lucasievici, Zoe Golescu³¹. Era prima sa participare la o expoziție, va mai urma încă una. Domnița prezintă un portret masculin în piatră (cat. 5; fig. 5), restul pieselor fiind turnate în bronz.

O noutate ca viziune și tehnică este portretul masculin în altorelief (cat. 5; fig. 5) ce se desprinde din fundalul „pictural” de piatră buceardată, după o formulă rodiniană, pătrunsă de câteva decenii în tipologia portretului sculptat. Această efigie ca și cea în bronz *Portret de tânăr* (cat. 4; fig. 4) indică prin expresia melancolică a figurilor, preferința autoarei către un limbaj cu accente simboliste.

Răspunzând unor preocupări pentru plastica esențializată a formei, Ileana expune un ansamblu de statuete nud-eboșă (cat 11; fig. 6), *Fată șezând* (cat. 12) și *Copii turci* (cat. 13)

³¹ H. Blazian, *Plastica*, în *Adevărul literar și artistic*, 9 februarie 1930, p. 1.

a căror tipologie amintește de ciclurile similare ale lui Dalou, aflate în patrimoniul Musée de la Ville de Paris.

Fig. 4. *Portret de tânăr*, bronz, 1930, *Ilustrațiunea Română*, 20 februarie 1930, p. 10.

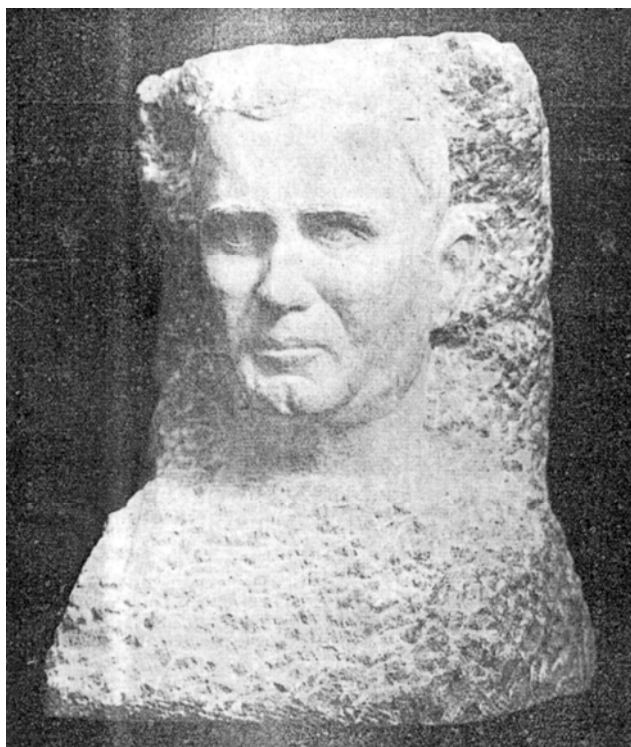

Fig. 5. *Portret de bărbat*, piatră, 1931, *Ilustrațiunea Română*, 20 februarie 1930, p. 11.

Fig. 6. *Nud*, bronz, *Ilustrațiunea Română*, 20 februarie 1930, p. 10.

Lucrările Ilenei, *Cap* (cat. 3) și *Nud* (cat. 12), bronzuri, sunt remarcate de criticul H. Blazian, care apreciază că *nu sunt opera unui diletant*, ci a unui artist în căutarea unui stil propriu³². Același autor caracterizează sculpturile amintite, în volumul *Plastica anului 1930: O egală vigoare formală am găsit în lucrările expuse de prințesa Ileana. Elevă a sculptorului Jalea, și-a apropiat de la maestrul ei siguranța modelajului, armonioasa echilibrare a maselor și mlădierea expresivă a liniei*³³.

Așa cum le putem cunoaște din reproducerile figurând în *Adevărul literar și artistic* din 9 februarie 1930 (căci nu am putut identifica în muzee aceste lucrări), statueta reprezentând un nud feminin așezat (poză amintind de plastica mică a lui Jules Dalou amintită anterior) și *Capul de fetiță* pot fi înscrise în linia clasicismului modern. Spiritul de observație în cazul portretului și expresivitatea volumetriei în cazul nudului nu par însă a conferi acestor lucrări vigoarea marilor opere.

Informații prețioase ce completează cronicile lui H. Blazian ne furnizează Regina Maria în jurnalul său, la 13 ianuarie 1930. Regina emite judecăți echilibrate de valoare referitoare la sculpturile fiicei sale, se referă la tehnici și materiale (bronz și piatră) și reține aprecierea lui Jalea privitor la calitatea lucrărilor:

*For a pleasant change went with Ileana to Jalea to see the busts she is preparing for her exhibition which are cast in bronze and perfectly „patiné” or carved in stone. She can indeed be proud, she has done really good things and exceedingly honourable, for one so young. Afterwards she confessed to me that Jalea who is proud of her, would perhaps be a little horrified if he knew how quickly & easy she had produced what she had done*³⁴.

³² *Ibidem*, p. 1.

³³ H. Blazian, *Plastica anului 1930*, [București], 1931, p. 4 și il. p. 5

³⁴ ANIC, Fond Regina Maria, *Jurnalul Reginei Maria*, manuscris, dos. III 173, rola 482, p. 123.

Prezența Prințesei moștenitoare Maria în expozițiile *Tinerimii Artistice*, anterior amintite, avusese o cu totul altă rezonanță în societate, mobilizând artiștii și colecționarii. Spre deosebire de acest caz, participarea Ilenei – peste un sfert de secol – între elevele lui Steriadi și Jalea la manifestarea din 1930, avea loc într-un context artistic diferit, într-un moment în care școala românească își dobândise o personalitate, nemaivând neapărat nevoie de un suport regal. Prințesa Maria expusese acuarelă, alături de tineri artiști aflați la începuturile carierei, în timp ce Ileana expunea sculpturi într-un grup de eleve pictorițe în formare.

Cea de a doua și ultima expoziție la care participă Domnița Ileana, devenită între timp arhiducesă de Austria, are loc în foaierea teatrului Maria Ventura, în ianuarie 1932. Cele două sculpturi ale domniței (cat. 8, 9) sunt prezentate în vecinătatea picturilor surorii sale Elisabeta, regina Greciei. Este vorba despre două portrete feminine, un *Cap de fată*, poate un autoportret³⁵ (fig. 7) și *M-elle de Lantillon* (fig. 8), efigii realiste, expresive, în care interesul sculptoriței pentru psihologia proprie fiecărui personaj este evident.

Cap de tânără fată, sculptură de A. S. I. Arhiducesa Ileana

Fig. 7. *Cap de tânără fată (Autoportret?)*, bronz, 1932, *Ilustrațiunea Română*, 20 ianuarie 1932, p. 3.

Ședințele de sculptură de la București le continuă vara pe Coasta de Argint la Balcic. Aici s-a născut după toate probabilitățile statuia *Fecioarei Maria protectoarea mărilor* (cat.11; fig. 9) pe care o atribuim Domniței Ileana³⁶. Presupunem că lucrarea a fost realizată

³⁵ În revista *Ilustrațiunea Română*, 20 ianuarie 1932, lucrarea este intitulată *Cap de tânără fată*. În inventarele MNAR figurează sub titlul *Autoportret*.

³⁶ Această opinie este susținută de doamnele Mioara Goilav, Ala Jalea Popa (comunicări verbale 2010).

către 1933 la solicitarea mamei sale, ca o încununare a edificării vilei regale *Tenha Yuvah* (*Cuibul liniștit*). Statuia Fecioarei Maria ca protectoare a mărilor era o dovadă a atașamentului pe care domnița îl avea pentru Balcic³⁷.

Fig. 8. *M-elle de Lantillon*, bronz, 1932, *Ilustrațiunea Română*, 20 ianuarie 1932, p. 3.

Credem că limbajul modern, simplificat al formelor, accentele decorative în tratarea veșmântului și a valurilor pot fi corelate cu interesul epocii pentru bizantinismul în sculptură, tendință prezentă la Oscar Spaethe (1904), Dimitrie Paciurea (1912)³⁸, la noi, sau la croatul Ivan Mestrovici ori la Paul Landowski, profesorul lui Jalea la Paris, către 1915-1916. Poate nu întâmplător statuia de la Balcic, realizată către 1933, era tot o comandă a Reginei Maria, precum fusese lucrarea *Sfântă bizantină* a lui Spaethe comentată de Adriana Șotropa (2009).

Același limbaj mai poate fi corelat cu frescele neoromânești ale Olgăi Greceanu, contemporana Domniței Ileana și teoreticiană specificului național în pictură³⁹.

În intervalul care urmează (1934-1937), Domnița Ileana se află în Austria la castelul Sonnberg. Interesul său pentru sculptură nu va fi abandonat, deși timpul cerut de îndatoririle ce decurgeau din statutul de soție/arhiducesă îi limitează ședințele de lucru:

[...] găseam timp și pentru grădinarit, pictură și sculptură, care îmi plăceau foarte mult⁴⁰.

³⁷ *Ea iubește locul mai mult decât se aștepta. [...] Balcicul va deveni cel mai aprig rival al Branului*, scrie Regina Maria în 1926, vezi Regina Maria a României, *Însemnări ...*, 2010, p. 115.

³⁸ Șotropa, *op. cit.*, p. 113-115, cu ilustrații.

³⁹ Greceanu, *op. cit.*

⁴⁰ Ileana Principesă de România, *op. cit.*, p. 49.

Fig. 9. Fecioara Maria protectoarea mărilor, calcar de Dobrogea, către 1933, foto Ruxanda Beldiman.

Din aceeași perioadă (1935) datează portretul primului său copil, *Arhiducele Ștefan* (cat. 10; fig. 10), în chipul căruia citim constanta preocupare a sculptoriței pentru viața interioară a modelelor sale. Lucrarea denotă și o mai mare libertate de expresie în modelarea volumelor.

Preocupările artistice se orientează și spre un domeniu conex cu sculptura, cel al decorației de arhitectură:

Am vrut să transform încăperea situată cel mai sus în turn, într-o capelă, și în această idee am făcut proiecte pentru aplicațiile de piatră la cele opt ferestre. Pentru fiecare fereastră am desenat o floare diferită, în ochiul de geam din mijloc: iris, trandafir, crin, toporași, lălea, ciulin, zambilă și nufăr. Am ajuns chiar să tai în lemn modele cu fierăstrăul cel mic al lui Anton, la el în atelier, apoi le-am dus la un lucrător în piatră pe care îl știam la Balcic, iar el le-a sculptat în piatră [...]. Țineam mult la cele opt piese. Am lucrat la ele cu migală și devotament, fericită fiind când mă gândeam la ce vor folosi și am simțit ceea ce rareori putem simți în legătură cu munca pe care o facem: că am făcut-o bine⁴¹.

⁴¹ Aceste intervenții erau gândite pentru castelul de la Sonnberg reședința austriacă a arhiducesei. *Ibidem*, p. 49-50.

Fig. 10. *Portretul Arhiducelui Ștefan*, bronz, 1935, col. Maria Magdalena Holzhausen, se află expus în Castelul Bran; foto Nicoleta Petcu.

Fig. 11. Detaliu semnătură, 1935, foto Nicoleta Petcu.

ILUSTRĂȚIE DE CARTE

Interesul pentru desen a fost remarcat la Principesa Ileana către 1917 și este posibil ca spre mijlocul anilor '20 să fi început lecțiile particulare cu Jean Al. Steriadi, considerat în epocă drept un desenator de marcă.

Regina Maria a scris și publicat mai multe cărți de povești și memorialistică a căror ilustrație a fost realizată în mai multe rânduri de către fiica sa Elisabeta, regină a Greciei⁴². După știința mea, nu se cunoaște nici o colaborare de acest gen între Regina Maria și fiica sa Ileana.

Desenul va rămâne pentru Principesa Ileana o preocupare constantă, acompaniând-o pe tot restul vieții. Capitolele din cartea sa de memorii *I live again (Trăiesc din nou)* publicate în 1952, în Statele Unite, sunt ilustrate cu desene acuareluate. Temele preferate sunt imagini identitare românești, monumente istorice (castelele Bran, Peleş, Biserica Neagră, Mănăstirea Horezu, Muzeul Simu etc.), peisaje de munte, țărani în costume naționale, troițe etc. E vorba de un desen de amator, dovedind o constantă preocupare pentru problema proporțiilor și pentru siguranța liniei. Viziunea sculpturală din desene conferă personalitate acestor creații.

Prin preocupările sale de creație, schimbând idei cu artiști ca Jalea sau Steriadi, Domnița Ileana s-a racordat la problematica vieții artistice românești interbelice, s-a arătat sensibilă la limbajul artistic contemporan, la specificul național în artă și s-a alăturat mișcării artistice feminine.

Aduc mulțumiri Muzeului Național de Artă a României, Muzeului Național Bran, doamnelor Mioara Goilav, Ala Jalea-Popa, Zoe Pop, Nicoleta Petcu, Carmen Tănăsioiu și domnilor Radu Dimăncescu, Alin Dimăncescu, Mircea Hortopan și Narcis Dorin Ion.

⁴² Vezi *The country that I love, An exile's memories* by Marie Queen of Romania, illustrated by Queen Elisabeth of Greece, Duckworth, London [1925].

Anexe:
Catalogul sculpturilor Domniței Ileana*

Medalii și plachete

1. *Medalia comemorativă Regele Ferdinand, 1927*

Alamă, diam. 48 mm.

Semnat, datat la baza gâtului: Ileana, 1927

Inscripție: avers: dispusă circular: FERDINAND · I · REGE · AL · ROMÂNIEI 1914-1927

Revers: sus: 1914, jos 1927, central monograma Regelui Ferdinand F dispusă în formă de cruce

Muzeul Național de Istorie a României (MNIR); colecție particulară București.

2. *Placheta Balcic-Cavarna, 1927*

Alamă

Semnat, datat dr. jos: ILEANA/1927.

Inscripție: sus, paralel cu latura superioară: BALCIC-CAVARNA; stg. pe verticală: IVAENEME, pe orizontală: ÎN TIMP/DE SOARE/ȘI DE /FURTUNĂ; dr. pe orizontală: LEALI/ ȘI /PRIETENI, verticală: 13 SEP. 1927; stg. jos: STIHI; dr. jos: ARTA.

MNIR.

Bibliografie: Radu Mihai Dimăncescu: <http://balcic-si-bran.blogspot.com>.

Observații: inscripțiile fac referire la data și ruta (Balcic-Cavarna), la inițialele participanților (I=Ileana, V=Vera Asker) și la numele celor două vapoare implicate: Arta și canoniera Stihii. Silueta Ispravei este însoțită de motto-ul: "În timp de soare și de furtuna – Leali și prieteni". Fiecare participant la tragicul eveniment a primit un exemplar.

Colecție particulară, București.

2a. *Placheta Maria protectoarea mărilor (1929)*

Alamă.

Semnat datat: ILEANA /MCCCDXXIX (1929); verso: ILEANA

Inscripție: dr. sus ILEANA/MCCCDXXIX; stg. jos: DEI MATER STELLA MARES /ORA PRO NOBIS

Verso: stg. sus: NĂDEJDE PENTRU CEI ÎN PREAJMA VIETII / APĂ VIE PENTRU CEI ÎNSETAȚI / ODIHNĂ PENTRU CEI OSTENIȚI / PACE PENTRU CEI SBUCIUMAȚI

Colecție particulară, București.

Portrete

3. *Cap, 1930*

Bronz.

Expoziții: Sala Ileana, Cartea Românească, februarie 1930.

Bibliografie: H. Blazian, *Plastica*, în *Adevărul Literar și Artistic*, 9 februarie 1930 (cu ilustrație); *Ilustrațiunea Română*, 20 februarie 1930, p. 10 (sunt reproduse două imagini ale acestei lucrări, luate din unghiuri diferite; printr-o confuzie fiecare imagine are alt titlu); H. Blazian, *Plastica anului 1930*, Atelierele Adevărul S.A., [București], 1931, p. 4 și il. p. 5. Sursă: ANIC, *Jurnalul Reginei Maria*, manuscris, dos. III 173, rola 482, p. 123.

Observații: lucrare nelocalizată.

4. *Portret de tânăr*, 1930

Bronz.

Expoziții: Sala Ileana, Cartea Românească, februarie 1930.

Bibliografie: *Ilustrațiunea Română*, 20 februarie 1930, p. 10 (cu ilustrație).

Sursă: ANIC, *Jurnalul Reginei Maria*, manuscris, dos. III 173, rola 482, p. 123.

Observații: lucrare nelocalizată.

5. *Portret de bărbat*, 1930

Piatră.

Expoziții: Sala Ileana, Cartea Românească, februarie 1930

Bibliografie: *Ilustrațiunea Română*, 20 februarie 1930, p. 11 (cu ilustrație)

Sursă: ANIC, *Jurnalul Reginei Maria*, manuscris, dos. III 173, rola 482, p. 123.

Observații: lucrare nelocalizată

6. *Cap de tânără fată (Autportret?)*, 1932

Bronz.

Semnat datat, lateral dreapta jos, pe tăietura umărului: Ileana / 1932

Expoziții: Sala Teatrului Maria Ventura, 1932

Bibliografie: *Ilustrațiunea Română*, 20 ianuarie 1932, p. 3 (ilustrație)

Observații: În inventarele Galeriei Naționale, MNAR lucrarea figurează cu titlul *Autoportret*.

MNAR, Galeria Națională, inv. 28 doc 63182.

7. *M-elle de Lantillon*, 1932

Piatră

Expoziții: Sala Teatrului Maria Ventura, 1932.

Bibliografie: *Ilustrațiunea Română*, 20 ianuarie 1932, p. 3 (cu ilustrație).

Observații: lucrare nelocalizată.

8. *Portretul Arhiducelui Ștefan*, 1935

Semnat, datat la baza gâtului: Ileana 1935

Bronz.

Colecția Maria Magdalena Holzhausen, Castelul Bran.

Figură simbolică

9. *Fecioara Maria protectoarea mărilor*, către 1933

Calcar de Dobrogea.

Nesemnat.

Amplasament: Vila *Tenha Yuvah*, a Reginei Maria, Balcic, Bulgaria. Statuia se află la intersecția fațadelor de nord și est.

Nuduri

10. *Nud*, 1930

Bronz.

Expoziții: Sala Ileana, Cartea Românească, februarie 1930.

Bibliografie: H. Blazian, *Plastica*, în *Adevărul Literar și Artistic*, 9 februarie 1930 (cu ilustrație); H. Blazian, *Plastica anului 1930*, Atelierele Adevărul S.A., [București], 1931, p. 4 și il. p. 5.

Sursă: ANIC, *Jurnalul Reginei Maria*, manuscris, dos. III 173, rola 482, p. 123.
Observații: lucrare nelocalizată.

11. *Nud*

Bronz.

Expoziții: Sala Ileana, Cartea Românească, februarie 1930.

Bibliografie: *Ilustrațiunea Română*, 20 februarie 1930, p. 10 (cu ilustrație).

Sursă: ANIC, *Jurnalul Reginei Maria*, manuscris, dos. III 173, rola 482, p. 123.

Observații: lucrare nelocalizată.

Sculptură mică

12. *Copii turci*

Bronz.

Expoziții: Sala Ileana, Cartea Românească, februarie 1930.

Bibliografie: *Ilustrațiunea Română*, 20 februarie 1930, p. 10 (cu ilustrație).

Sursă: ANIC, *Jurnalul Reginei Maria*, manuscris, dos. III 173, rola 482, p. 123.

Observații: lucrare nelocalizată.

13. *Fată șezând*

Bronz.

Expoziții: Sala Ileana, Cartea Românească, februarie 1930.

Bibliografie: *Ilustrațiunea Română*, 20 februarie 1930, p. 10-11 (cu ilustrație).

Sursă: ANIC, *Jurnalul Reginei Maria*, manuscris, dos. III 173, rola 482, p. 123.

Observații: lucrare nelocalizată.

*Catalogul de față ilustrează stadiul actual al cercetării.

Ilustrația de carte

Ileana of Romania, *I live again*, Rinehart & Company, New York 1952 (29 de ilustrații).

Aceleași ilustrații apar și în a doua ediție: Ileana Principesă de România, Arhiducesă de Austria, *Trăiesc din nou*. Traducere din engleză de Agra Baroti-Gheorghe. Prefață de Al. Paleologu, Ed. Humanitas, 2010

